ئاریٚ برا، وا ڕابرا

چەند بیرەوەرییەکم هەبوو ئەمشەو ویستم لە شوێنێک کۆیان کەمەوە، ئاڵقە و گەویان تێکخەمەوە و لە بەر خوێنەرانی ڕانێم. بەڵام کـاک پەرویـزی خورسـەند (ئەگەر نەڵـێم تەنیـا کەسـە، دەکـرێ بڵـێم بەهێزتـرین نووسەرێکە پەخشانی جوانی ئەمڕۆکەی بۆ خزمەتی بیر و بڕوای ڕابردوومان خستۆتە کار)، خستمیە سـەر ئەو باوەڕە کە واز لەم نیازەم بێنم. ئەم چەند پەڕە بە مەبەسـتێک کە بەسـەرهاتێکی خـۆمە بنەخشـێنم و لەو بارەوە ئێوەی بەڕێزیش بدوێنم. من کە دەربارەی خۆم دەدوێم، وا بیـر مەکەن کە خـۆم زۆر بە زل دەزانـم، زلی دە ئارادا نییە، هۆی ئەمەسە کە لەو دنیـا بەریـنەدا دەگەڵ زۆر چـین و زۆر تیـرە هـاودەرد و هـاوبیر و بڕوام.

خوێندەوارم، خوێندەواری ئەو ڕۆژگارە؛ بۆخۆشتان زۆر باش دەزانن چینی خوێندەواری ئەمڕۆ دەربارەی ژین، دەربارەی دین بڕوای چۆنە، ڕادەی فەرهەنگ و زانستی بەرەو کام ئامانجی دەبا؟ خەڵکـی چـۆڵگە و بێـروونێکم نە ئـاوە، نە ئـاوەدانی، نە گەشـە، نە کـامەرانی، نە وچـان، نە حەسـانەوە؛ هەر ڕەنـجە، هەر چەوسانەوە و ئاوێ بێنە و دەستان بشۆ.

لە ناو خێزانێک گەورە بووم کە هیچ کەسیان لە سایەی زێڕ و زۆرەوە نەکراون بە نەجیمزادە، هیچ ڕەگێکی ئەندامی من خوێنی بەرەی خوێنخۆرانی تێنەتزاوە، لەو ڕۆژەوە کە منداڵیم هەڵبـواردووە و پێگەیشـتووم، تێگەیشتووم کە باب و باپیرانی مـن تـا لە مێـژوودا گـوم دەبـن، گشـتیان هەژار و ناسـاز و دوورەچـارە و بەلەنگاز بوون.

خوێنــدەواری و پســپۆڕییەکەم دەربــارەی شارســتانیەتی پێشــینانە. بە شــارانەوە گەڕاوم، بە بەنــدەنان هەڵــگەڕاوم، جــێگە هەوارم زۆر دیــون، شــوێنەواری کەونــارانم زۆر پشــکنیون. هەمیشــە بــڕوام وا بــووە گەورەتــرین جێــی شــانازیی بەرەی مــرۆ ئەو شــوێنەوارە کەونــانەن، ئەم دیــوارە ڕووخــاوانە، ئەم گــابەردە تاشــراوانە هونەرمەندی و دەستڕەنگینیی ئادەمیزادی پێشوومان پێشان دەدەن.

پەرستگای (دیلفی) لە یۆنان بەو هەموو تەرزی و بەرزییەوە تووشی سەرسووڕمانی کردم، واقـم وڕمـا. لە ئورووپا ڕۆم و زۆر شوێنی تر گەڕام، عەنتیکەخانەی فرەم دین، کۆشک و تەلاری زۆر لەبار، کلیســای پــڕ نەخش و نیگار، بەرهەمی پەیکەرەتاشی، کاشیکاری، عاجباتی ئەندازیاری، چی بە زۆری دڵ و دیدە بەرەو خۆیان ڕادەکێشن. لە ڕۆژهەڵاتی دوورەدەست، لە ویێتنام، لە کامبووج، لە چین زۆر شتی جـوان و سـەیرم دین. کەژ و چیای زل، زەردوماە، لە دەست مـرۆڤ نەخەلسـاوە؛ بە چنگەگرکـێ، بە تەشـوێ دایتاشـیوە، پەرسگای بەرز و بەرین و نەخشێندراو و ڕەنگینی لە تاشە مەڕمەڕی سەنگین بۆ خوداکـان، بـۆ جێنشـینی خوداکان لەسەر زەوی -واتا کاهین و مەلاکان- لێ سـازداوە. ئەو شـوێنە کەونارایـانە بە لامەوە هێژاتـرین کەلەپوور بوو کە بۆ مرۆ بەجێ ماوە، ئەوی نەمدیبوو میسـر بوو، تامەزرۆ و ئـاواتەخواز بـووم ئاسـەواری فیرعەونەکانیش ببینم. ئەمساڵ هاوین لەو تاسەیەش ڕزگارم بوو، چوومە سەیری ئەهـرامە بەناوبانگەکـان. لەو دیــــــداره دەرســــــێک فێربــــــووم کە هەرگیــــــز لە بیــــــرم

نەچێ. لەو ڕۆژەوە تەمــی خەیــاڵاتی خــاویم لە بەر ڕەوی، زۆر بەرزایــیم لە بەرچــاو نەوی بــوونەوە. شارەزایەکم دەگەڵ بوو تا سەرگوزشتە و چۆنیەتی ئەهرامانم بۆ وەگێڕێ.

- بەڵێ بە ئاغای خۆم بڵێم: ئەم ئەهرامە زەلامانە کە لامانە و حەوت یەکێک لە حەوتەوانە سـەیرەکانی ئەم جیهانەن، گۆڕخانەی فیرعەونەکانن ئەوسای ئەوان خونکار و دەسەڵاتدار بوون، ویستوویانە بە مردوویش جێیان خۆش بێت. گۆڕخانەی وا دامەزرێنن کە با و باران و بوولەرزە و شـڵێوە و کرێـوە و تەرزە و گـڕەی تاو و لەهی لافاو و بەڵای تری عاسمانی دەڕۆست نایە بیانتەپێنێ، بیانڕمێنێ، ئەوسا مردووی ماڵە گەورە، شا و شاژن و گجوولە نەجیمزادەکان تیاندا بحەسێنەوە.

لە مەڵبەندی ئەسوانەوە (ئەو شوێنەی بەربەستە گەورەکەی لێیە) تا قـاهیرە، هەزار کیلـۆمەتر -بیسـت کەم-مەودا، هەشسەد ملیۆن تاشە بەردی سەخت و تەخت و زۆر زەلام بە شان و پیلی زەلامان ڕاگوێزراوە. ئەو بەردکێشانە کۆیلە بوون بە زەبری قامچی و بە بێگار خراونە کار، نۆ ئەهرامیان پێ سەر گرتـوون، شەشـیان گچکەن، سێشیان ئەهرامی زەلامن کە ناوبانگیان بە ناو دنیادا بڵاوە.

وەک پێم گوتی: ئەو نۆیانە نۆ گۆڕخانەن بۆ کەلاکی بە داودەرمان هەنواوی مۆمیایی تێهەڵسواوی شـا و شاژن و بەچکەکانیان. هەر دەخمەیەی کە لە ناو دڵی هەڕەمدا بۆتە گۆڕیچەی لاشەیەک، وەتاغێکە لە پێنج پارچە بەردی مەڕمەڕ لێکدراوە، چواریان یەکپارچە دیوارن، یەکی یەک پارچەش لە بانە و بۆتە سەربان بۆ ئەوەی باقڵ بزانی ئەم چوار دیوار و سەربانە دەبێ چەند ئەسـتوور و پـان بـن، وەرە خـۆت بەراوردی کە، چەندین ملیۆن بەردی گەورەی تا دەگاتە سەر ترۆپکی ئەهرامەکە، هەموو قورسی و گرانایی کەوتۆتە سەر ئەم بانیژە و دیوارانە، ئەوا بۆتە پێنج هەزار ساڵ بەرد لە بەردی نەبزووتووە و چرکە چییە نەیکردووە. شارەزا دەمـــــــــی لێـــــــــکدەدا، وەک تەرســـــــــەقول داگیرســـــــــابوو، ئەوی دەیگــــــــــوت

نەیدەکوتەوە، منیش هەموو لەشم گوێ بوو. لە پڕ و نەکاو چاوم کەوت بە چەند کۆما وردە بەردێک لەسەریەک کەڵەکە کراو. پرسیم ئەو کەڵەکانە چین؟ گوتی هیچ نین، چەند ڕەهۆڵێکی زۆر قووڵ و دوور و درێژ بۆ کۆیلە تاشەکێشەکان کۆڵدراون، هەرچی لە بێگاردا مردوون لەو ڕەهۆڵەدا نێژراون، ئەو کۆبەرد و کەڵەکانە نیشانەی ئێسک و پروسکی ئەو کۆیلە نەگبەتیانەیە.

- تێت ناگەم بۆمی بڵێوە!

- ئاشکرایە. ماوەی سی ساڵ، سی هەزار کۆیلە بە بێگار نیوە برسی، دژوێن، گەمار، ئەو هەموو بەردە گەورانە لە هەزار کیلۆمیترەوە بە شان و پیل بگوێزنەوە، چەندی دەژی؟ چەندی دەمرێ؟ ڕۆژ نەبووە دەیان و سەتان لەو کۆیلانە لە ژێر باری بەردی زل و قامچی و زللەی کاربەدەستانی گرژ و تیژ سەکەت نەبن. بە دەردی "شوارتز" گوتەنی: کۆیلەداری کارێکی کرد کە چەرخ و باری ساز نەبن، چونکە کۆیلەداری و بێگار هیچ خەرجێکی بۆ گیرفانی کابرای زۆردار تێنەدەچوو. کۆیلە دەمرێ، بە توون، بە قیر؛ پەلیان بگرن، ڕایانکێشن، فڕێیاندەنە قووڵکەوە، دایانپۆشن بۆگەن نەکەن، دەستەولەجێش زیندووی زۆر لەوان بەکارتر بکێشنە بەر بێگارە.

- باشە. بەڵام سەبەب چییە ئەم قرخنە بێنرخانە لە پەنا شاهان نێژراون؟!

- ئەمەش وەرامی هاسانە: ئەهرام گۆڕی فیرعەونانە، ئەو کۆیلانەش هەروەک لە ژینا کۆیلە بوون بە مردووییش کۆیلە دەبن، لە ڕۆژی زیندووبوونەوەش بە کۆیلەیی ڕاست دەبنەوە، لەو دنیاش گەرەک خزمەتی فیرعەون و خزمانی بکەن، تێگەیشتی؟

- تێگەیشتم بەڵام ئیتر من تۆم ناوێ، خۆم بە تەنیا دەچمە دیاری کەندە گۆڕی ئەو کۆیلانەی کە پاش مەرگیش مافیان بۆ ڕەچاو نەکراوە و تا هەتا دەبێ کۆیلە بن.

لە سەر کەڵەکێک دوژ دامام، بیر و پەژارە دەوری دام. هەیاران! ئەو هەژارانە خزمی خۆمن، دەگەڵ کەونەباپیرانم هاوهەژاری و هاوبێگارین، بەرد و کەڵەکی سەر گۆڕیان ئامۆژگاری و پەندە بۆ من. کێ دەڵێ هاونەژادم نین؟ کێ دەڵێ هاوولاتی نین؟ ڕەنگ و وڵات و نەژادیش چەند فێڵێکی دەسبڕانە بۆ ئێمەیان داهێناوە تا پارچەپارچەمان کەن و گوردی خۆیانمان لێ بگرن.

سەرلەنوێ ڕوانیمە ئەهرام؛ بەڵام ئەوجار ئەو شکۆ و جەلالەی نەما، ئەمجار ڕقم لێی هەستابوو؛ نەک لە ئەهرام، لە گشت شوێنەواری ماوی شارستانییەتی کەونارا. دیواری چین، هەموو دامودەزگای سەر ڕووی زەمین. بۆم دەرکەوتن کە هەزارانی لە گوێن خۆم سازیان داوە، هەرکەس لە ئەرکی بێگار و چەوسانەوە کۆڵی داوە، گیانی داوە؛ ئەویش وەک قوڕ لە چینی دیوار خراوە، یان ئاوا ژێر چاڵ کراوە. شارستانی و ئاسەواری پێشینانم هاتە بەرچاو، گوڕە و نووزەی زۆردار و زۆرلێکراوانم هاتە بەر گوێ، هەر لێدان و جنێودان بوو، هەر پاڕانەوە و گریان بوو، لەگەڵ کاروانی کۆیلاندا کە بۆ کار دەیانئاژۆتن، باب و باپیرانی خۆم دین. وێڕای هەموان لە ژێر بێگاردا دەمردن، لە کاتی ئاویلکەدانا بە حاستەم نووزەیان دەهات، دەیانگوت چینی زۆرلێکراو لێک جیا نین و هەموو بران.

گەڕامەوە خەمخانەکەم کە ناوی میوانخانە بوو، بۆ کلۆڵێک لەو هەزاران کلۆڵانەی کە نەمناسیون و برامن، نامەم نووسی، ئەمەش دەقی نامەکەیە:

- برای بە ناهەق کوژراوم:

تۆ ڕۆیشتی بەڵام دوای تۆش ئێمەی هەژار بناغەی شارستانییەتی گەپ و قەبەمان دامەزراند. لە دوای تۆش قامچیبەدەستان لە پەستا ئاسۆگیان دەدا و دەهاتنە ویزەی بێهێزان. لە دێ، لە شار، کۆ دەکراین و ڕەپێچەک دەدراین، جەڵە دەکراین، شەتەکدراو بۆ کار دەبراین، کاری بێگار، بەردی زلیان پێ دەکێشاین،

وارشیان پێ ڕادەکێشاین. کۆشک و تەلار بۆ زیندووەکان، گۆڕی گوشاد بۆ مردووەکان. بە شان و پیل وەشاندنی ئێمەی گیرۆدەی چارەڕەش دروست کران. بەڵام کۆشک و قەڵای بەرز و گۆڕخانە عاجباتییەکان کە دەبوونە جێحەسانەوەی زۆرداران، کەس ئێمەی وەبیر نەدەهات. هونەر، هونەری ئەوان بوو، ئێمەی ڕەنجدەر و خاکەسەر ناومان لە ناو ناوان نەبوو، کارمان لە بەرچاوان نەبوو، کەس بە بیریدا نەدەهات کە ڕەنجی بێوەری ئێمە ئەو دەزگایانەی سازداوە و بەشمان وەژێر لیچ دراوە، بە دەردی کوردە گوتەنی: «کاڵە دڕاو چی پێ نەبڕاوە». بەڵام برا گیان! لە دوای تۆش جگە لە کاری بێگاریش، قوڵەچۆماخی زۆرداران ئێمەیان لە لادێ و شاران کۆکردەوە، چەکیان پێداین، ناویان تێدابن، بە شاتوشووت فریویان داین، ناردیانینە شەڕی دوژمن، کام دوژمن؟ دوژمنی خۆیان، ئێمە خۆ بە کوشت دەین بۆیان، کێ بکوژین؟ ئەوانەی قەت نەماندیون، بە دەستی کێ بە کوشت بچین؟ ئەوانەی نەیانناسیوین، کێ دەبوو یەکتر بکووژن؟ ئەوانەی وەکوو خۆت و خۆم بێدەستەڵات و هەژارن، ئەم کوشت و کوشتارە بۆچی؟ ئەم هاتوهاوارە بۆ کێ؟ بۆوانەی زل و زۆردارن، دانیشتووی کۆشک و تەلارن، لە سایەی ئێمە بێکارن. شەڕ لە سەر چی؟ لە سەر ئەوە ئێمەی کۆیلە دەس بە دەس بین «شەڕ لە سەر لێفەی مەلایە»، زۆرداری کام لا سەرکەوت، تالانی ژێرکەوتوو بەرێ؛ ئێمەش ماڵی

تاڵانی بین، خاوەنزۆرێک بێتە جێگای مفتەخۆرێک، بێگاری ئەو بۆ ئەم بکەین، بەرباری هەر باری بی، پاڵانەکەمان بگۆڕێ. دەچووینە شەڕ دەیانکوشتین، دەمانکوشتن، باوک و داکی زەمین گیر و لەکارکەوتەی لە کۆختەدا بەجێماومان چاوەچاو بوون بچینەوە، زەویوزار داچێنینەوە، ئاوەدانی بێخودانی سووتێندراوی تێکدراویان سەرلەنوێ ئاوا کەینەوە. بەڵام هەیهات.. لە سەد ئاوات یەکێکی نەدەهاتە دی. کێ دەکوژرا، بێ کێل و ناو لەو چۆڵ و هۆڵە دەنێژرا یان لاشەکەی بۆگەن دەبوو، کەسیش نەبوو ڕەحمەتێکی بۆ بنێرێ، فرمێسک و داخ بەشی دایکی زگسووتاو و خوشکی برانەماومان بوو. ئەگەر دەشکاین، ئاوڕووچوو بووین، کوندەبوو بووین، بەر تف و نەعلەت دەکەوتین، خۆ ئەگەر سەریش دەکەوتین، شانازی بۆ سەرکردە بوو، نیشانی قارەمانەتی بۆ تیمسار بوو، بۆ سەردار بوو، بۆ کابرای خاوەن بێگار بوو. ئەوی لە کوولەکەی تەڕیش نەبا، ناوی هەژاری بەکار بوو.

برای فیرعەونان گازەکەم!

ئەو فیرعەونەی تۆ دەتناسین، هیچیان نەمان، دنیا گۆڕا. بە گفتی وریا و پیتۆڵان عادەمیزاد پێشڕەفتی کرد، بەردکێشانی نێوان قاهیرە و ئەسوانیان بە هیچ دانا، گوتیان لەش هیچ کارە نییە، هەر گیان شەرتە؛ گیانت پاک بێ، کارت چاکە، ئەشێ گیانمان پەروەردە کەین، خوا بناسین، بیپەرستین، بۆ خواناسی و پەرستن دەبێ لەش فێرە کاران هەستن، هیچ نەوەستن، پەرستشگایان دروستکەن، شوێنی وا بن، شایانی شانی خودا بن.

ئەگەر جاران ئێمە کۆمەڵی هەژاران بە ناوی فیرعەونانەوە ئەرکی

بێگارمان دەکێشا، بەرد و کەستەکمان دەکێشا، ئەمجارە بە ناوی خودا خراینە بەر بێگـارەوە، دیسـان بەزۆر ناچار کراین گابەردی زل بە شان و ملان ڕاگوێزین، ئەگەر تینـووین، ئەگەر نێـزین، ئەگەر وەسـتاو و بـێ هێزین، گلە نەکەین، ورتەمان لە دەم دەرنەیە، گازندە لە کاری خودا ناڕەوایە و زیانی دین و دنیایە. کۆشک و سەرسەرای چەند نهۆم، بە ڕەنجی شانی خۆت و خـۆم سـەریان گیـرا، بەردی گەورەی سـپی و کەوە و سوور و زەردی پەرسگایان لە هەشتسەد و مەشسەد ملیـۆنی تێپەڕانـد، کـاری لە ژمـارەدا نەمـا، هەزاران ئەهرام دامەزران بەڵام ناویان ئەهرام نەبوو، ناویان نرا: مەعبەد، هەیکەل، پەرستشگا، گونبەز و قسنی تەرز و قۆز بۆ چاک و پیرانی پیرۆز.

مەسەل دەڵێ: «بە کەریان گوت مژدەت لێبێ کوڕت بووە، گوتی بارەکەم هەر بارە». چەندین چەرخ لەو دەردەشدا تلاینەوە، بێوچان دەچەوساینەوە، بەڵام لە ناو بەردکێشانا، لە جەرگەی ناوشان ئێشانا سەرکاران بۆ ناو تێدانمان وایان بە گوێماندا دابوو: ئەو خودایەی کە ئێمە خانووی بۆ دەکەین و بۆخـۆی لە ژووری عاسمانە، فریاڕەسی بێچارانە، دەرمانی دەردەدارانە و دە هانای زۆرلێکراوان دێت. لەبـاتی مـزی ڕۆژانە لە وچانی شەوانەدا و بەر لە کاری بەیانانمان چاومان دەبڕییە عاسمان و لە بەر خوا دەپاڕاینەوە: خوایە بارمان زۆر گرانە هەڵینەگری، مناڵمان لە برسان دەگری، بەرچاومان تاریکستانە، ڕووناکییەکمان نیشان دە.

لە لای هەیـکەل و مـزگەوت دەنـگ داکەوت: مزگێنــی لە لانەوازان! خـوا پیـاوی دڵپـاک و چـازانی ڕاسپاردوون، پێیسپاردوون لاگیری لێقەوماوان بن. خۆشیخۆشیمان تێکەوت، بزەی کاڵی هومێدی تـاڵ قانەقدیلەی لێوی داین، چاوی پڕ و شووبڕاومان بۆ ئاسۆی دووری دەڕوانی، زۆری نەبرد پێمان زانـی، کە پیاوانی عاسمانی لە سەر زەوی دەخولێنەوە، چونکە ڕاسپاردەی خواشن ناویان لێناون پێغەمبەر.

زەردەشــــــت، مـــــانی، بــــوودا، کونفشـــــیووس، فــــلان، فیســــتار بە ڕواڵەت بــــۆ

چارەڕەشی ئێمەی چارەڕەش دەکۆشن. سەرچاوان هـاتن، بەخێـربێن. هـاتن چییـان کـرد؟ سـوێندەکە بە برایەتیمان هەر لووتیان پێدا نەهێناین، هەژار و لێقەوماوی چی؟ ڕبە و گەزی چـی و جـاوی چـی؟ دوای دڵدانەوە و قسەی خۆش، گفت و بەڵێنی والا و پـۆش، دەسـتووری بێگاریـان ئەدا و ڕێـگەی کۆشـکی زۆردارانیان ئەگرتە بەر.

کۆنفشیووس ئەو پیاوی زانـا، هەزار وتەی جوانی ڕانـا. ئێمەی کردە هۆگری خۆی، کەچی بۆخۆی خۆی کردە پیاوی دەربار و لە تەلار پاڵی دایەوە، دەگەڵ شا و شازادەکاندا دەچووە نێچیـر، ئـێمەی زویـر و بـی پیری هەر لە بیر نەما.

بوودا نەجیمزادە و شازادە بوو، تەرکەدنیا و ئازادە بوو، دەستی لە ژیانی خـۆش بەردا، خڵـتەی زوڵمـی لە سەر دەردا، پەند و ئامۆژگاری باشی کردین، پاشان چی کرد؟ بۆ نیروانا دۆزینەوە بێ هەسـت خـۆی لـێ دزینەوە و بەجێـی هێشـتین. سـەرئەنجامی هـاتنەکەی چـی؟ هەزاران خـودابەردینە، هەزاران هەیـکەل و مەعبەد، سەدهەزاران مەلا و کاهین بە ڕەنجی شان و پیلی مە سـاز دراون، تێـر کـراون، هەرواش مـاون و هیچ کاتیش دوابڕاو نابن.

زەردەشت لە ڕەخ گۆلی ورمێ هەستا، نامەی ئازادی لە دەستا، بەڵام هێندە ڕانەوەسـتا بە دەرد و مەرگـمان ڕابگا، باری لارمان ڕاستکاتەوە، تۆزێـک بە سـەرمان کـاتەوە. بە پەلەپەل شـەقامی بەڵخـی گـرتەبەر، لە دەرباری گوشتاسبدا پاڵی داوە و ڕووی نەکردەوە ئەم ناوە. دەزانی چی بۆ جێهێشتین؟ بێگـار، بێگـار، ئاتەشکەدە دروستکردن، دار و ئاوردوو بۆ بردن هەتا مردن، میزی گای زەرد و ئەسپەندەر، بێگاری لە ڕادە بەدەر. ئەمە بێجگە لە باج و خاوە سەندنیان. نـان و بەرگی موغ و موبید و موغبەچە و هەزار جـۆرە لـق و وەچە کەوتە سەرمان، زۆردار گۆشتن و قەڵەو بوون، نزار هەر کز و لەجەر مان.

مـانی پەیدا بوو، هەتا بوو باسی تاریکوڕوونی کرد، لە تاریکایی ترساندین، چۆڵەچرای بۆ داگیرساندین، گوتمـــــــان ئـــــــــۆخەی بە خـــــــوا چـــــــا بـــــــــوو تـــــــاری و

خەممان لە بەر ڕەوی و زوڵم تارا لە سەر زەوی و ڕووناکییەکمان بۆ پەیدا بوو.
با بزانین مام ڕووناک چی کرد؟
باس و خواسی ڕووناکایی بە ئەسپایی وەک تۆمارێ بە قاقەزێک پێچایەوە، کردیە دیاری بۆ شاپوور شاکەی خونکاری، کرا بە ئامپیاڵەی زۆردار، لە کاتی گەمە و یاری‌دا لە جێژنی تاج‌گوزاری‌دا دیوانڕازێنەوەی شا بوو. لە جەنگ، لە ڕاو، بۆ شەڕ و گەڕ لە تەکیا بوو، لە سەرەندیب و بەڵخ و هیند بە کوشتی داین هەتا شکاین، ئەوسا فەرمووی: هەرکێ لە شەڕ ژێر دەکەوێ و لە بەر دوژمنان دەڕەوێ، تۆرەمەی تاریکستانە، کێش زۆر پیاوکوژ و زانایە و لە تێبەردان سەردەکەوێ لە ڕووناکایی گووراوە و پاڵی داوە بە خوداوە.
ئەی هەناسە سارد هەر خۆمان! ئێمەی زەبوون و بارکەوتوو کە هەمیشە تێک‌شکاوین، ئەگەر لە کار خەلەساوین، لە شەڕە شارا کوژراوین، واتا لە ڕەشی خوڵقاوین و ناشێ هەر بیر لە ڕووناکی بکەینەوە.

برای لە بێگاردا مردووم!
ئەگەر تۆ لە ژێر بێگاری فیرعەونێک و دووان‌دا مردووی، ئێمەی خزمت لە خزمەت هەزاران فیرعەونی تازە کڵ‌دا چەوساینەوە، چەماینەوە، لە بەردکێشان، لە دەردکێشان پشت جەدو بووین، بێ برەو بووین. خونکاران، سەتان هەزاران بە ناوی خوا، بە ناوی دین، لە فەلەستین، لە هیند، لە چین، چین‌چین عارەقیان پێ ڕشتین، لە ژێر بێگاریان‌دا کوشتین، بەهرەی ڕەنجی ئێمەیان خوارد، خۆشیان ڕابوارد، خۆشیان تەواو لە ئێمە بوارد. هەزاران ساڵ ئێمەی ڕۆڵەی تاریکایی لە باریکایی پساوین، هەرتاوە لەم‌لا و لەولاوە گزیکار سەریان هەڵداوە، بە وردی تێیان ڕوانیوین، بە بەستەزمانیان زانیوین، دیویانە کەوی کولیوین، بۆ نەمانخۆن؟ هاتوون خۆیان لێ گۆڕیوین، بەرگی فش‌وفۆڵ و هەراو، کوڵکە و ڕیشی شانەکراو، بە زریزە و چەند لیزگە موورووو، لێمان کەوتوونە لای ژووروو. ورتە و سرتەی ـ کە ئێمەی سادە تێنەگەین ــ لە بەر خۆیان ورتانـدووە، گێـژ بـووین

گێژتریشیان کردووین. پیکی زوڕنای پێشینەکانیان گۆڕیوە، بە نەزمی تازە داهاتوو دە بلوێریان تووڕاندووە، چۆنی خۆیان گەرەکیانە ئێمەیان هەڵپەڕانـدووە، هەتـا بە خۆمـان زانیـوە تۆڕێکیـان بە سـەردا داویـن، ڕاو کراوین، زۆر بە هاسانی گیراوین، لە بەر دەستیان بێ چرپە و هەست تا مردووین و لە کار کەوتووین، هەر خوراوین و چەوساوین، جاروبارەش ئەو ڕاوکەرە فێڵبازانە بە نازانە لە سەر خواردنی نێچیران تێک‌گیراون، لێبڕاون ڕاوکەر ڕاوکەر ببڕێتەوە و لە هەژار کڕووسانەوە بە تەنیا بمێنێتەوە. دەستیان لە کار پـێ بەرداویـن، دەنگ دراوین بچینە شەڕ، شەڕی من‌خۆر دەگەڵ من‌خۆر، شەڕیش بە ناوی خەزاوە، خەزا لە ڕای بت، لە ڕای دین، بۆ بلێسە خۆش‌کردنی ئاتەشکەدە. ئێمەی کارگەر، ئێمەی وەرزێر، ئـێمەی سـەرچاوەی خێـر و بێر، چاری ناچار ئەبێ بە هەوای شەڕخوازان خوێنی یەکتری بڕێژین.

ئارێ برا! با بۆت بێژم چۆن ڕابرا.

پاش چوونی تۆش بە هەزاران دێر و مەعبەد وەک ئەهرامەکان و پتریش بە بێگـاری ئـێمەی هەژار سـەری گیرا، نان و خوانی سـەد هەزاران لە بێکـارانی گزیکـار ئـێمە دامـان. سـەرباری کـار، خـوێن و گۆشـتی خۆشمانیان پێ ڕەوا نەدین، کوڕمان، کیژمان، دەکران بە قوربانیی بتان، سەریان لە سەر سەکۆی مەعبەد و مەزبەح ژێ‌دەکرا، خوێنیان دەڕژا، دەیانگوت خوا تامەزرۆی خوێنی هەژارە.

برای لە خاکا ڕزاوم!

ئەگەر ئێستا بژیتەوە و لە بن بەردان وەدەرکەوی، کـاروانی خوێنـاویی ئـێمەی خـزم و هاوکارانـت بێتە بەرچاو، یان گوێ لە چیرۆکمان بگری، بۆمان دەگری، دادەمێنی، ڕادەمێنی، تێدەگەی کە ئێمەی پاش تـۆ هەزار هێندەی کۆیلە و بەندەی فیرعەونەکان چەوسێنراوین، ڕەتێنراوین و بێ سـووچ و تـاوان کـوژراوین. ئێمە سەربازی فیرعەون و قاڕوونانی زەمانەمان قوڵە کوێخای خواکانیش خواردوویانین. سێ بەش لە پێنج بەشـــــــی ئێـــــــران ـ ئـــــــاوی و بەژ و دەشـــــــت و کەژی ـ

ببووە موڵکی موبید و موغو ئاورگ و ئاورخۆشکەران. بە ناوی ئاهوورەموزدا، بە ناوی خـوای تـاریکی و ڕووناکایی ئێمەی نەگبەت ـ خۆتاسایی ـ ڕووناکیمان بە چاو نەدیت، تا مردن بێگارمان دەکرد، کێشمان لە ژێر ئەرکا دەمرد دەخرایە ناو بۆدڕێکەوە، بە یەکی زیندووی بەکارتر جێگەیان پڕ دەکردەوە.

چوار لە پێنج بەشی ئورووپا پاپ و کەشە و کاردیناڵ و ئەسقەف و شـەماس و فرێـر بە نـاوی یەسـووع و ماری بڕیان دابوو، موڵکی خوا بوو، لە ناو خۆیان بەش کرابوو، بەش‌خوراو ئێمەی هەژار بووین، ئـێمەی کرێکار و جووتیار، ڕووت و نەدار، ئەوە هیچ کە بەشمان نەبوو زاتی ئەوەندەشمان نەبوو بەش داواکەین. هەر لە بێشکەوە هەتا گۆڕ گوێمان پڕ بوو لە باسی ژیلەمۆ و ئـاگر، ئـاگری دۆزەق، چـزووی دووپشـکی کلک‌پان، مار پێوەدان، لەگەڵ سەتان قسەی نەستەق و ڕەق و تەق. هەرچی دەکرێ کاری خوایە، خوا لای وایە، بۆ بۆرەپیاگ وا خاس‌ترە لە گەشە و خۆشی بێ‌بەش بێ، چارەڕەش بێ، نان و ئاو و جلک و پێڵاو بۆ کوێخای خوا و نەجیم‌زادان بەرهەم بێنێ و بە بەشی بێ‌بەشیەکەی خۆی قنیات بکا و بساچێنێ، نەبۆڵێنێ، پیاوانی هەڵبژاردەی خودا نەتۆرێنێ و دین و ئـیمان نەدۆڕێنـێ. تەنـانەت بـۆ نەگبەتـیمان، ئەوەی وەچەی هەژاریش بوون، کاتێک دەبوونە خوێندەوار و زانا و بەکار، لە خۆمـان دەتەکـانەوە، تەکیـان دەدا بە تەکـی زۆردارانەوە و هۆرە دەبوون لە قەڵشینمان.

زانا و دانای وەک ئەرەستوو، گەلێک زانای تریش وەک ئەو، بنیادەمیان بە چەنـدین چـین دابەش دەکـرد، گوایە خودا دەستەیەکی بۆ پاشایی، کۆمەڵێکی بۆ زانایی، ڕەوەیەکی بۆ کوێخایی قوڕ شێلاوە و خڕی داوە، زۆربەی زۆریش کە ڕەمەکی و حەشاماتن، بۆیەی کردوون خزمەت بەو سێ جونە بکەن. ئەگەر ئەو زۆربە بەربـــارە نـــرکە بکـــا و لە ڕەنجـــدەران خـــۆ بـــدۆزێتەوە، پـــیس و بـــێ‌فەڕ و دزێـــوە و لە

بەزەیی خودا بێبەشە. کارمان گەیشتە ڕادەیەک وا بیر بەرین، خواش دژی هەژارانە و لاگیری خاوەن زۆرانە و دەستی دەگەڵ گەلـخۆرانە.

لە ناو جەغزی ناهومێدی خولمان دەدا، تلمان دەدا، ئاواتەخوازی و هومێدی ڕزگاریمان جار لە دووی جار وەک بەفری پار دەتوایەوە. کەچی لە پڕ و نەکاوێک گوێچکەمان زرینگایەوە. قاو داکەوت: مژدە لە بێدەسەڵاتان! پێغەمبەرێک لە شارێکی پڕ لە بت و بتخانەوە پەیدا بووە، دەڵێ خوا منی ناردووە دە هانای لێقەوماوان بێم، با بچینە لای.

ئێمەی ژێردەست، ئێمەی بێدەست، سەری زمانی خۆمان گەست. هەیاران! ئەو پێغەمبەرەش وەک ئەوانەی جاری جاران نەکا فێڵباز و پیاوخۆر بێت، بە ناوی خوا ئێمە بخوا و لەباتی ڕزگارکردنمان تۆق و زنجیرێکی تازە بخاتە مل و گەردنمان.

گوتمان ئەم پیاگ‌خاسە نوێیە خەڵکی کوێیە؟ شازادەیە؟ بەگ‌زادەیە؟چ‌کارەیە؟ ئاخۆ بە کێمان بفرۆشێ، کام بێگارمان لێ زیاد ئەکا، ئەمجارە کێ دەماندۆشێ؟

وتیان: نەخێر ئەم پیاوە پیاوێکی ترە، لە بنچینەی هەژارانە، بە سێویەتی هاتۆتە ئەم جیهانەوە، زۆربەی ژیانی ـ بە نۆجوانی ـ بە شوانی گوزەراندووە، ئاژەڵی لەوەڕاندووە، خۆی هەژارە، کرێکارە، لە دەردی مە ئاگادارە، خوا هەر بۆوەی ناردووە بە چارەڕەشان بچارێ.

- قسەی چییە؟

- قسەکە قسەی خۆی نییە، قسەی خوایە. دەڵێ خوا ڕایسپاردووم پێتان بڵێم: باوی پیاوی زێڕدار و زۆردار بەسەرچوو، ڕۆژ ڕۆژی چەوسێنراوانە، بێگار و کڕووسینەوەی بێ دەرەتانان تاوانە. زل و قرخن، خەپە و ورگن، ڕەش و سپی و بۆر و چڵکن، کەس لە کەس گەورەتر نییە، هەموو لە کن خوا وەک یەکن،

پان و بەرین بە کەلەپوور بۆ ئەوانە جێدەمێنێ کە پیاوچاکن و پێی دەچارێن. لە ڕۆژی زیندووبوونەوە بە کەس نالێین تۆ کوڕی کێی؟ لە کام تیرەی؟ نەجیمزادەی یان بۆرەپیاو؟ هەر کردەوە دێتە حەساو. تۆڵەی کۆڵە لە شاخدار دەسێنرێتەوە، پۆلای زۆرداری نالەبار بە هاڵاوی سزای خوا دەتوێنرێتەوە.

گوتمان: قسە چی تێناچێ، ببینین و ئاکار و کردەوەکانی هەڵسەنگێنین.

چووین و دیمان: بنیادەمە خۆمانەیەک، خانووەکەی کۆختەی قوڕینە، بە مۆرە و چینە و هەڵاشە، لە ماڵی کەس جوانتر و گرانتر نیە. بێ باوەشێن لەو گەرمایە ڕایەخی گەڵای خورمایە. بێ تەنتەنە و بێ سەنسەنە و بێ خزمەتکار، بۆخۆی کاری خۆی پێکدێنێ.

دیمان وتار و کرداری بەرانبەرن. بیلال کۆیلەیەکی خەڵکی حەبەشە و برش و ڕەش، لە جەرگەی یارانی ئەودا پایەبەرز و خاوەنبەش بوو. سەلمانناوێکی ئێرانی کۆنە کۆیلێکی دەربەدەر، کرابووە خزمی پێغەمبەر و زۆر لە سەر بوو. ئەبوزەرێکی غیفاری پێخواس، بێکراس و کەسنەناس و چادرنشین، ببووە یاری خۆشەویستی، سەتان و هەزارانی وا لە هەژاران و بێناوان خرابوونە ڕیزی پیاوان و ببوونە نازداری باوان.

باوەڕمان هات کە ئەو پیاوە لە لای خواوە بۆ چاری دەردی هەژاران نێردراوە و جگە لەو، کەس چارمان ناکا.

لە موبیدان، لە خونکارانی ساسانی تەکیمەوە، بە سینەباز خۆم هاویشتە ناو داڵدەی ئەو دینە نوێیە، لەگەڵ ئاپۆڕەی ڕەنجدەر و خاکەسەر و ڕەش و ڕووت و قول و کۆیلە و دەربەدەران ـ لە ژێر ئاڵای ئیسلامەتی ـ حەسامەوە، برایەتی و بەرانبەری بەرەی مرۆڤ ـ لە سایەی دینی تازەوە ـ تازە لای کرد بە لامەوە.

گوتم ئۆخەی ئاواتی هەژاران پێکهات، کارمان ڕێکهات.

بەڵام داخ و هەزاران داخ، هەر لە دوای وەی مانگی گەشی ژینی ئەو هەژارپەروەرە گەورە سایەچەورە لەودیو ئاسۆی ڕواڵەتی پەنای گرت. وردەوردە و بەرەبەرە کەوتینەوە ناو تاریکی و لەجەری و ناوقەدباریکی و چووینەوە سەر دەقی پێشوو، ئەرک و بێگاری بێ تێشوو.

برای لە ناخی ئاخاش بە داخم!

ئەگەر بۆرەی دەورانی کەونارا چووبوون، بازەی تازە بە ناوی دین و دینداری، ڕێوشوێنی کەونیان ڕەچاو کرد، تیر لە کەوان، شیرهەڵکێشاو بە دەشت و دەرا بڵاو بوون، لە پاش کوشتاری خوێناوی، هەست و نست و پوخت و خاویان بە تاڵان برد، ژن و کیژ و پیاو و لاوی نەکوژراویان کردە یەخسیر، مل بە زنجیر، بە ڕاکێشان دایە پێش و لە بازێڕان بە غەریبی فرۆشتیانن، بووینە دیاری دەستی کوێخا بۆ سەرداران، بووینە ئاژەڵی ئاڵوگۆڕ بۆ فرۆشیار و کڕیاران. مێ دەخرانە حەڕەمخانە و نێر دەکرانە زەحمەتکێشی بەخۆڕایی، ناویشیان لەو کارە نابوو: عەداڵەتخوایی خودایی.

کاکۆ! ئەگەر تۆ فیرعەونێکت دیت، بێگاری فیرعەونێکت کرد، ئێمە هەزاران فیرعەون بە ناوی خەلیفەی خودا، خەلیفەی پێغەمبەرەکەی، خەلیفەی خەلیفەکانی ـ ئاوی ئاوی کەروێشکەکە ـ هاتنە سەرمان، بە زەبری شیر دیسان خراینەوە بەر نیر، ڕەنجی ساڵمان بە ناوی سەرانە و زەکات، بە ناوی خێر و حەسەنات کۆ کرایەوە. بۆخۆشمان لە گوند، لە مەزرا ئارەق ڕشتن، لە ژێر بێگاردا خۆکوشتنمان بۆ مایەوە. چینی هەژار، چینی نزار دەم لە پووش و هەناسەسارد بە دەردەوە دەتلایەوە و کەس ئاوڕی لێ نەدایەوە.

برام! دڵت هەر بە خۆت نەسووتێ. ئێمە گەلێک پتر لە تۆ دەردمان کێشا، بەردمان کێشا، کۆشکی کەسک، مزگەوتی شین، بورجی سپی و سووری سەنگین و ڕەنگین و چەند چین لە شام و بەغدا و قاهیرە و ئەندەلوس و مەڵبەندی زۆر و زەبەندەی سەد ئەوەندە بە شان و پیلی کڵۆڵان بە ناوی خواستی خواوە هەڵچنان و سەریان گیرا.

دیسان وەکوو مەڕی بێ شوان لە بیابانی سەرگەردانیدا مامەوە، خولامەوە، چەوسامەوە، دەرەتانم بەدی نەکرد.

بۆ کوێ بچم؟ ڕوو لە کوێ کەم؟ بچمەوە لای موغ و موبید؟ ـ مار هەر مارە ـ ئەوانیش دەمڕووتێننەوە، ئەوانیش بە ناوی یەزدان دەمخۆن، دەمکڕووسێننەوە.

بچمە بەر داڵدەی ئەوانەی دەڵێن ئێران لە داگیرکەر ڕزگار دەکەین؟! جا بە من چی؟ پێشینانمان گوتوویانە «بۆ بێهێزی دەستەوستان گەرمێن و کوێستان هەریەکە»، ئەوانیش نەوە و نەتیجەی ئەو گورگانەن کە هەزار ساڵ ئێمەیان خوارد، لە مافی ئێمە خۆیان بوارد، گەرەکیانە چنگاڵی هەڵکڕووزاویان، پەڕوپۆی هەڵپڕووزاویان بە شەڵتەی گۆشت و خوێنی مە، دووبارە ببووژێننەوە. چڕنووکیان درێژ بێتەوە، تووک هەڵەسوون بێنێتەوە، بشیشێنەوە جەستەی گەل، گەلی هەژار بچتەوە بەر بار و بێگار. بۆ من ئەگەر ڕەمەزانە و شەشەکانە بەشم هەر ژەم و نیو نانە. ئەگەر گورگە ئەگەر سوارە، یەکە بۆ بەرخی بێچارە. ئەگەر من هەر بێگار بکەم، فەرقی چییە بۆ مزگەوت یان بۆ ئاورگە کار بکەم! زۆرکەس لە پاش پێغەمبەریش بە ناوی ئیسلامەتییەوە ـ بە قسەی خۆیان ـ بۆیە هاتوون ئەوی پێغەمبەر بەنیاز بوو بۆ داماوانی دەکار کا و دەردی دەردەداران چار کا، ئەمانە نەیپسێننەوە و هەتا سەر لە سەری بڕۆن و بە ناوی ئەو ئێمە نەخۆن، کەچی ـ لە چارەڕەشیمان ـ لە هەزار، یەکیان ڕاس نەبوون و لەگەڵ هەژاران خاس نەبوون، تاکە تاکەیەک هەڵکەوتوون کە بە گیان و دڵ لێبڕاون لایەنگیری هەژار و لێقەوماوان و دژی زۆرداری و تاوان بن؛ بەڵام سەد حەیف و مەخابن! ئەوانەی بۆ ئێمە چا بن لە بەرانبەر بەرەی گەلخۆر و زۆرداران کە بەهێز و فێڵەزانن بە هیچ ئاوایەک ناتوانن بە ئاواتی پیرۆز بگەن، هەژارخۆر لە ناویان دەبەن.

بۆ نموونە یەکێک لەو پیاوە دڵپاکە هەرەچاکانەی بۆ تیرەی داماوان ژیاوە و لێبڕاوە لە چنگ گورگانمان خەلاس‌کا و سەر و ماڵی خۆی و مناڵی بۆ ڕەزای خوا و ڕزگاری ئێمە داناوە، عەلی بووە.

عەلی کێ بوو؟ خزمەکەس و زاوا و یاری پێغەمبەر بوو، لە ئازایی و زانایی‌دا بلیمەت و بێ وێنە بوو. بەو هونەر و جەوهەرەوە وەک من، وەک تۆ ئەرکدەر و کارگەر بوو.

عەلی لە سوقڕات ژیرتر بوو، بەبیرتر بوو، بەڵام بەرهەمی بیرەکەی، نەک وەک سوقڕات بۆ چینی هەڵبژاردەی بێ، بۆ ئازادی و ڕزگاری ئێمەی کزی بارکەوتوو بوو. لە وتاردان "دیموستنس" تای نەدەکرد، بەڵام وەکوو "دیموتنس" منمن و خۆمخۆمی نەبوو. خۆی هیچ کاتێک لە بیر نەبوو، هەرچی دەیگوت بۆ ئێمە بوو. لە "بوسوئە" دەمڕاستتر و دەمپاراوتر بوو، بەڵام وەک ئەو لە دەرباری "لوئی" خۆی نەکردبووە سەربار و بە خونکاری هەڵنەدەگوت. دەهاتە دەر، لە ناو چینی دەربەدەر و خاکەسەردا قسەی دەکرد، ئاوڕووی فێڵبازانی دەبرد. مێژوو دەڵێ: "سپارتاکۆس" بۆ ڕزگاریی قولەڕەشەکان جەنگاوە. بەڵام عەلی بۆ هەموو بەشخوراوانی دنیای فراوان کۆشاوە، لە سەر مافی لەدەستچووی وەک من و تۆ لە ڕووی زۆرداری داگیرکەر ڕاپەڕیوە، شیری لە کالان کێشاوە و دەگەڵ نەیاران جەنگاوە. عەلی وێژەر و وێژەوانێکی سەرتۆپی دەورانی خۆی بوو، بەڵام نەک وەکوو فیردەوسی کە لە ناو شێستهەزار دێڕدا تاکە جارێک دەربارەی هەژارێک بدوێ: کوتکوەشێن شۆڕش بکا و سەر زۆرداری حەزیا و مار پان کاتەوە و لا لە هەژارانی خزمی بکاتەوە، بەڵام ماموەستای چڵکاوخۆر ئەو کارە پیاوانەی کاوەش بە نیوەچڵ بەجێ دێڵێ و مەگیرانی بە بەچکەزۆرداران دەکا، کاری کاوەی ڕند و پەسەن بە فەرەیدوونی ناڕەسەن کە لە بنەماڵەی گورگانە تەواو دەکا.

شێعری عەلی، وتاری جوان و ڕەنگینی وەک لافاوێک پووش و ئاومالکی خەمگینی لە چەوساوە و لێقەوماوان ڕادەماڵێ، بەرگی دزی و گزیکاری لە بەر گورگانی خوریپۆش دادەماڵێ.

عەلی کە دەڵێم زانا بوو، وا تێنەگەی وەک کاهینانی دەورانی فیرعەونەکان، یان وەک مەلا و شێخ و سۆفی و موجتەهیدانی ئێستا بوو؛ بە نازەوە، بە جلک و بەرگی تازەوە، پتەو، قەڵەو، لە پاڵەوپشت پاڵ داتەوە؛ هەر بیر لە زێڕ و زێوی زۆر، لە چێشت و لە نان و پێخۆر بکاتەوە. جگە لە خۆی و کوڕ و خزمانی خۆی،

بیر لە هیچ شت نەکاتەوە. ئێمەی باجدەر و ڕەنجبەریش لە بیرە خۆی بباتەوە.

عەلی بە برینی شیرەوە خەڵتانی خوێن، نوێنی لە بۆریا، لە کوێن. کە دەبیستێ ژنە جوولەکێکی هەژار زوڵم و ناهەقی لێ کراوە، هاوار دەکا: ئای لەم شەرمە ناڕەوایە! پیاو ئەگەر لە حەیفا بمرێ نابێ کەس سەرکۆنەی بکا. عەلی لە ناو چینی نەدار هەڵکەوتبوو. زانا، وشیار، ئازا، بەکار، دەستودڵپاک و ئاکارچاک، لە ڕێی بژیودا خەباتکار.

بەڵێ زۆر زانا و دانا بوو، بەڵام نە وەک ئەو زانایە ناسراوانەی کە من و تۆ ناسیومانن و دەیانناسین. زانان، بەڵام هیچ کارێکیان لە دەست نایە، دەستبەکارن بەڵام لە باری نازانن. ئەگەر زانا و بەکاریش بن، پیاوی شمشێروەشاندن نین، ئەگەر زانا و دەستبەکار و ئازای شەڕن، دەست و دڵ و داوێنپاک نین، ئەگەر دەڵێی خواپەرستن، خواشیان دەوێ خورماشیان دەوێ، ئەوەش هەرگیز ڕێکناکەوێ.

عەلی بەو هەموو جەوهەر و هونەرەوە کە لە هەموو لایەکەوە خۆی تاکەسوارەی مەیدان بوو، خواپەرستی بەڕاستی بوو، جگە لە خوا و جگە لە هەژارانی لێقەوماو کە خزمەتیان ڕەزای خوایە، بیری لە هیچ نەکردەوە. بەرگی جەنگی لە ڕێگەی خوادا پۆشیوە و لە سەر هەقی ئێمەی هەژار شەربەتی مەرگی نۆشیوە.

عەلی خەباتکار و پاڵە. ڕەنجی دەدا، بەهرەی ڕەنجی بۆ یارانی هەژاری بوو، کەرێزکەنە، پاچ و قوڵنگ دەوەشێنێ، ئاو دەردێنێ، خزموکەس لە خۆشیان دەتریقێنەوە، بەڵام عەلی مەودا نادا، ئەو دڵخۆشییە هەتا سەر بێت، دەڵێ مژدە بۆ خزم و کەسوکاری من کە لەم ئاوە تنۆکێکیان بەرناکەوێ، ئاوی ژێرزەوی مەدینە بۆ ئەو تینووە بێ تینانەس کە دەستکورت و بەلەنگازن و ئاوخوازن و توانای ئاوکڕینیان نییە. باخەوانە لە کاتێکا کە خێزانە بەڕێزەکەی، کیژی ڕاسپاردەکەی خوا لە ناو جێگەدا کەوتووە و خەریکی ئاویلکەدانە.

عەلی لە نێو خورماجاڕی بەرەی نەجاڕ چنگ خۆڵاوی، لەش تۆزاوی، بنکۆڵ دەکا، ئاو دەدێرێ، وشـــــــــــــــــــــــــــــــــکەڵان

هەڵدەپەرتێوێ، دڕکوداڵان بژار دەکا، بۆ بژیوی خۆی کار دەکا، بەڵام ناهێڵن کار بکا و خەم لە سەر هەژار تار بکا. بەرەی کۆشک و تەلارسازان، ڕەوەی دەسبڕ و فێڵبازان دەیانزانی تا عەلی بێ، بۆیان نالوێ بە ڕاشکاوی ئەسپی چاوچنۆکی تاو دەن. هاتن چییان کرد؟ بە ناوی قورعان و ئایین، بە فتوای خوافرۆشان حەشاماتیان لێ خرۆشاند و بە گژیدا چوون. کاتێ دیتیان بەرەی هەژارانی عەلی زۆریان دەبا، کەوتنە باری گزیکاری، قوڕعان بە سەر ڕمبانەوە بۆ تکا هاتنە مەیدانەوە، موسوڵمانی ساویلکەی لاگیری عەلی فریویان خوارد و خۆیان لێ بوارد، تەڵەی قوڕعان کاری خۆی کرد، ئەو لاگیرەی داماوانیان بە فەند و فێڵان لە ناو برد.

عەلی بە شمشێرێک کوژرا کە ئایەتی فەرمانی جیهاد بۆ خودای لە باڵچۆغەی هەڵکەنرابوو، مەیدان بۆ فێڵبازان چۆڵ بوو، هەژارخۆر باویان هاتەوە، سەرلەنوێ هاتنەوە سەرمان، بە ناوی خوا، بە ناوی خەلیفەی ئیسلام خواردنمان دەست پێکرایەوە.

کوڕی عەلی بڕیاری دا لە سەر شوێنی باب و باپیری خۆی بڕوا. بڕوای وابوو دەبێ دەستی زۆردار لە سەر بێزۆران لابەرێ، لە بەرانبەر داگیرکەری دنیاپەرستا ڕاپەڕێ، بەڵام ئەویش بە فتوای مێزەربەسەر و ڕیش‌پانانی ئەوزەمانی بە دنەدانی زۆرداری پیاوکوژ و زێڕدار بەو بەهانە کە حوسێن و پەیڕەوانی لە بەرانبەر دوژمنانی بە ڕواڵەت موسوڵماندا کەمایەتین، بە پێی ئایەت کەمایەتی لە زۆربە یاغی، خوێن و ماڵیشی حەڵاڵە، ئەو دڵسۆزی هەژارانەش لە ناو برا. هەر لەوساوە ڕۆژی خۆشی بۆ چەوساوانی بێتاوان لە موسوڵمانان بە سەر چوو. ئەو ئیسلامەی کە لە سایەی ناسینی یەک خوا، یەک ڕووگە و یەک قوڕعان بیـــــوە هەوێنـــــێ برایـــــی بـــــێ مەرایـــــی و

بەرانبەریەتی و تەبایی هەموو چینێک لە کۆمەڵدا، لێکهەڵوەشا، بەشبەش کرا، ئۆباڵی باوکی یەکترکـوژ کەوتە ملی نەوە و نەتیجە و نەدیدەی ئاگا لە هیچ نای بێپەنا.

به سەتان لە گزیکاران، لە هەموو دەر و ئاقاران بۆ بەرژەوەندی زۆرداران گفتی سفت و مفت و ڕاست و چەفتی دژی یەکیان لە زمان پێغەمبەرەوە هەڵبەسـت، هەزار مانـای جۆراوجۆریـان بـۆ ناتەبـاییـنانەوە لە قوڕعانەوە هەڵکڕاند. بە هەزار ناو و ناتۆرە لە یەکترنان، پێـک هەڵپـڕژان. ئـێمەی ژێردەسـتە و سـاویلکە و دەستەوەستان و خاویلکەش هەر تاقمێکمان بە هەوای سازی فێڵبازێک کوڕڕەگوێ بووین و هەڵـبەزین و بە گژ یەکتریاندا کردین.

بە ناوی سوننی و شیعەوە، بە ناوی تۆڵەی تاوانی باوانی هەزار ساڵ مردووی ڕابـردوو، بە نـاوی جەبـر و ئیختیار، بە ناوی قادری و چەشتی، بە نـاوی دوازدەیـی و هەشـتی و بە هەشـتا هەزار نـاوی تـر، ئـێمەی ڕەنجەڕۆ و کرێکار لە یەکتر هەڵاواردراین. سەرەڕای ئەوەی کە خوراین، تێکبەردراین؛ تا سەرمان قاڵ کەن بە قووله و نەکا هۆش بێتەوە بەرمان و لە دووی دەرمان هەڵوەدا بین.

لە جیات ئەمەی بەرانبەر بە یاسای قورعان یەک بگرین و وەک یەک بژین، بووینە دەسخەڕۆی خوێنمژان. وێڕای زبارەی نارەوای پێمان دەکەن، بە گـژ یەکتریشـماندا دەکەن. هەرکەس کـوژرا بەقسـەی فتـوادەری نۆکەر، لە ڕاهی خودا کوژراوین و حەواڵەی بەهەشت کراوین. ئەگەر ماشین، بۆ خزمەتـی ئەوان باشـین. ئەشێ بەهرەی ڕەنجی ساڵمان، پێویسـتی ژن و منـاڵمان، بکەیـنە دەسـت چەنـد قەڵەوێـک تـا لە قەڵەوی نەکەون. ئێمەش قانیع بین بە بەشی چارەڕەشی و متەقمان لە دەم دەرنەیە؛ حەقمان حەواڵەی قیامەت بێ.

برام! بەڵام وەک پێشینان گوتوویانە: «هەر زاڵـمەی زەواڵێکـی هەس»، ئەوانەی بە فێـڵ و گـزی بـۆ هەژار خواردن و دزی یەکپارچەیی موسوڵمانانیان هەڵوەشـاند، بە دابەشدابەش کردنمـان بێهێـز و بێپێزیـان کردین، خۆشیان تا سەر خۆشییان نەدیت.

زۆرداران و گەلخۆرانی بەری ئەوبەری دەریاکان ـ کە وەکوو داڵ لە شوێن کەلاکان دەگەڕێن ـ لە چەندبەرەکی و ناڕێکی و کەنەفتی و کاڵای بەقیمەت و نەفتی ئێمە وەخۆ کەوتن. بە ناوی شارستانیەتی سپیپێستان، بە ناوی ئاواکردنەوەی وێرانبووی وڵاتانی تر، هێرشیان هێنا و دەمیان تێناین. گەورە و گچکە و سپی و زەڕی و ڕەش و بۆریان کردە ئاژاڵی دۆشین و هەموو ڕەنج و تێکۆشینمان بە ڕێی ئاودا بەرەو ڕۆژاوا بار کرا. لە بەرانبەر ئەم کارەدا بە ناوی ئەو ئازادبوونەی کە خۆیان ناویان لێ ناوە و لە ڕاستیشدا بۆ هۆش کوشتنمان ژەهراوە، کردوویانینە کۆیلەی خۆ و تەگبیری سەربەخۆ بوونی خۆماڵیمان لە مێشک و دڵ داتەکاوە.

گەلانی گەلخۆر و زۆردار ـ کە ناومان ناون ئیستعمار ـ فێریان کردووین خۆپەرست بین؛ پووڵپەرست بین. هەرچی ئەوان پێمان دەڵێن گوێلەمست بین. ئێمە بووینە کووپەی هەڵپەساردەی ئەوان. هەرچی خشتوخاڵ و ئەیاغ و کار پێنەماوی ئەوانە، بە گەرووی ئێمەیدا دەکەن. هەمیشەش کاری وا دەکەن کە بە هیچ بار یەکتر نەگرین. لە جیاوازی و شەڕ و شوور و بەربەرەکایەتی بەهرە بەرن.

کەچی لە سەر ئەو حاڵەشڕا پیاوە پیرۆز و مەزنەکان (مەلا، ئاخوند، شێخ، موجتەهید) ـ کە خۆشیان زەدەی بێگانە و دیلی ئەو ڕۆژیبەرانەن ـ هەر لە سەر بەزمی خۆیانن و ئاورەگڕەی چەندبەرەکی و لێکجیاوازی خۆشتر دەکەن.

ئێستاش هەرکەس لە نوێژیدا دەستان بگرێ، هێندێک دەڵێن سزای وایە لە دار بدرێ. کێ سەر وە سەر بەردە مۆرێک بکا، لای دەستەیەک لە دین و ئایین لای داوە. پوختەی وتار تەفرەقە هەر وەک خۆی ماوە و لە سایەی ئەم تەفرەقەیەش تانوپۆی موسوڵمانەتی هەڵوەشاوە و ئاڵۆزاوە و کاری دیندوژمن لە باوە.

هەژارەکەی لە بێگاری فیرعەونا مردوو!

مـــن کە هەژاری ئەم چەرخەی پەنجـــا چەرخ لە تـــۆ دوورم، پەنجـــا ئەوەنـــدەی

چینی تۆ دەچەوسێم و ڕەنجبەخەسار و بەئازار و لە بێگارم. تەنیا چارم هەر ئەوەندە لە بەرچاوە خوا ئـاوەز بدا بە گەورە و گچکەکانمان کە بچنەوە سەر ڕێ و شوێنی ڕاستەقانی خودا و دین و قورعانەکەی کە ڕێی ڕاستە و هەموو خواستی عەداڵەت و لەخۆبوردن و یەکیەتی گەلانی چەوسێنراوەیە.

به ئاواتم ناوی "عەلی» کە سێ پیتە و هەر پیتەی ڕەمز و نیشانەی خۆشی و پیـت و سـەرکەوتنە، بکـرێتە سەرمەشقی گشت و لێی لانەدەین.

عەیـن (ع) واتـا عەداڵەت و لام (ل) ڕەمـزی لەخۆبـوردن و یـێ (ی) ڕاسـپێری یەکیەتیـیە، یـانی عەلـی ویستوویەتی دەست لە سێ ڕەوشت بەرنەدەین:

عەداڵەت، لەخۆبوردن و یەکیەتی

عەلی شەریعەتی

ناونامە

خوێنەری بەڕێز، ئەو ناوانەی لەو نووسـراوە تووشیان دێی و نایانناسی، لێـرەدا بۆیـان بـڕوانە. ئەوەنـدەش بزانە ئەو ناونامەیە هی منە و وەرگێڕاوی نووسـراوی شەریعەتی نییە.

ئەبووزەڕ: ناوی جوندوب کوڕی جونادە، لە هۆزی چۆڵپەرستی "غیفـاری" بـووە، سـاڵی ٣٢ ی کـۆچی مردووە. چوارەمین یا پێنجەمین کەسـێک بـووە کە هـاتۆتە سـەر ئـایینی ئیسـلامەتی. لە شـاری شـام دژی مەعاویە دواوە کە کۆشکی کەسکی بە هەژدە بـار زێـڕی دارایـی ڕەش‌وڕووتـی موسـڵمانان بنیـات نـاوە. مەعاویە شکایەتی لە لای عوسمان کوڕی عەففان کە ئەوسـاکە خەلـیفە بـووە لـێ کـردووە. بردوویـانەتە مەدینە، لە مەدینەش لە سەر تەخشـان و پەخشـان و بەفیڕۆدانـی دارایـی موسـوڵمانان بە گـژ عوسـماندا هاتووە، لە مەدینەش دەرکراوە و بۆ شوێنێک بە ناو "ڕەبەزە" ناردراوە کە تـا ژیـاوە لەوێ بـووە، کە مـردووە ئەوەندەی نەبووە بەشی دوو گەزە جاوی کفنەکەی بکا.

ئەندەلەس: لە ناو مێژووی پێشووی عەرەباندا سەرانسەری ئیسپانیا و پورتەغاڵی ئێستەکانە دەگرێتەوە، ساڵی ٩٢ی کۆچی خەزاکەرانی موسوڵمان بە سەرکردایەتی تارق بەنی زیاد ناوێک کە عەرەب نەبووە، بەربەر بووە، دەستیان بە داگیرکردن کرد، بەرەبەرە تا سەر چۆمی "لوار"ی فەڕەنسەشیان ئاژۆت. حوکمی عەرەبی و ئیسلامی بۆ ماوەی ٨٠٥ ساڵ لە ئوروپا بەردەوام بوو. ساڵی ٨٩٧ی کۆچی، سێهەمین ڕۆژی سەرساڵی ١٤٩٢ی زایینی، خاچپەرستان دوامین حاکمی عەرەبیان لە ئوروپا وەدەرناوە و ئیتر حوکمی ئیسلامەتی لەو وڵاتە دوابڕاو بوو.

بوودا: کوڕی فەرمانڕەوایەکی گەورەی وڵاتێک لە لای نیپاڵ لە باکووری بنارس بوو. لە تەمەنی بیست‌ونۆ ساڵیدا وازی لە ژن و ماڵ و کوڕ و خۆشگوزەرانی خۆی هێنا. بوو بە عەبداڵ لە شوێن خوا بەدی‌کردن، لە ئەنجاما لە بن دارهەنجیرێک‌دا تیشکی خودا خۆی نیشان دا و نهێنی بۆ ڕوون بوونەوە و کەوتە بیر ڕووناک کردنەوە.

بوودا دەڵێ: ژین زنجیرە ئازارێکە؛ خواستی نەوسی بنیادەمیش سەرچاوەی ئەو ئازارەیە تا پیاو هەیە و لە سەر دنیا دەژی هەوای نەوس ـ چەل و مل ـ ملی گرتووە و گەوی ئازار ناترازێن، کەوابوو هەتا هەین پەستین، گەرەکە لە چاکی و پاکی و بێ ئازاری جانەوەران باری ئەولامان هەڵبەستین، هەستی و خۆشی بۆ پیاوی خاس لە پاش مەرگ دەست پێ‌دەکا. زۆر لە سۆفیەکانی ئێمەش لە سەر ئەم بارە ڕۆیشتوون. وەک شاعیری هەرەگەورەی کوردەواری "مەولەوی تاوەگۆزی" دەفەرموێ:

بالاّم کردەوە مەیل وەلای پەستی

وردیکلانەن دەروازەی هەستی

بوسوئە: ژاک بنینی بوسوئە گەورەترین وتاربێژی دەورانی خۆی لە فەڕەنسە، ساڵی ١٦٢٧ی.ز هاتۆتە دنیا. لەلەی کوڕی "لوئی چاردەهەم" بووە. پێهەڵگوتن و شیوەننامەکانی بەناوبانگن، ساڵی ١٧٠٤ی.ز مردووە.

دیلفی: پەرسگای زۆر بەناوبانگی یۆنانی لەمێژینەیە کە ئێستاش

لە بناری چیای "پارناسۆس"دا شوێنەوارەکەی هەر ماوە.

دیموستنس یان **دیموستن**: لە ٣٨٤تا ٣٢٢ بەر لە زایین ژیاوە. وتاربێژ و دەمپاراوی خاوەنناوی هەرەگەورەی یۆنانی زەمانی خۆی بووە.

زەردەشت: لە زمانی ئاوێستاییدا زەرەتوشترە، واتا خێری وشترە زەردە. خەڵکی لای گۆلی ورمێیە، بە واتەی پەیڕەوەکانی لە نێوان چەرخی حەوت و شەشی پێش زاییندا ژیاوە. لە دەست نەیاران ڕای کردووە و چۆتە سەر چۆمی "تائیتی" کە ئەو چۆمە لە گورگانەوە دێتە خوار. فریشتە هاتۆتە لای و دڵی لە پیسی و گەماری ئەم جیهانە شتۆتەوە و بردوویەتە عاسمانان و کردوویەتە میوانی خوا، بە دڵخۆشی هاتۆتەوە سەر زەمین و خوا هێز و قەوەتی داوە بە سەر دین و دوژمنانیدا ـ کە لە ڕەخ گۆلی وان ژیاون و ناوی دێوانیان لێ ناون ـ زاڵ کراوە. گوشتاسبشا باوکی ئەسفەندیارەکەی ڕۆستەم کوشتی، زەردەشتی پەسند کردووە و دینەکەی وەبرەو خستووە.

وێدەچێ بە هەڵەش چووبم بەڵام بە بیری کورتی خۆم، چەمی "تائیتی" هەر هەمان چەمە کە پردی "تیەتی" لێیە و نزیک سەردەشت هەڵکەوتووە، گورگانیش بە لای منەوە "گەورکان"ە کە مەڵبەندی گەورکایەتی ئەودیوە. سەردەشت بە ناو زەردەشتەوە ناو براوە و پیتی زێ بە سین گۆڕاوە. سەیری خۆشیش لەوەدایە کە گوندێک لەو ناوە هەیە ناویان ناوە "هورمزاوی" واتا ئاوەدانی ئاهورەموزدا. گوندێکی دیش لە شارباژێڕی کوردستانی داگیرکراوی عێراقە بە ناوی "هەرمن" کە تەواو ئەهریمەنەکەی بەناوبانگە.

سپارتاکووس: ساڵی ٧٣ی پ.ز سەرکردەیی کۆیلەی ڕۆمی گرتە دەست و شۆڕشی دژی زۆرداران و کۆیلەداران هەڵایساند. بەشی زۆری لە باشووری ئیتالیا کەوتە دەست و ڕزگاری کرد. ساڵی ٧١ی پ.ز دوژمنان بە سەرکردەیی "کراسوس" و "یومیسیوس" سپارتاکووسیان شکاند و لە تۆڵەی ئەو شۆڕشە دا شەش هەزار کۆیلەیان خنکاند.

سەلمان: کابرایەکی ئیسفەهانی یان خەڵکی ڕامهـورمز بـووە. لە ڕێگـادا چەتەی غەریـب گرتوویـانە و بە جووێکی بەنیقورەیزەیان فرۆشتووە. کاتێ ئیمانی هێناوە لە ئاغـاکەی کـڕدراوە و بـۆتە یەکێـک لە یـارانی هەرەبەڕێزی پێغەمبەر. ساڵی ٣٥ یان ٣٦ی کۆچی لە شاری مەداین ـ کە پایتەختی پێشووی ئێـران بـووە ـ مردووە. ئێستاش گۆڕەکەی پیرۆزە و ئەو شارەی کە ئەویشی لێ نێـژراوە، هـا بە لای تـاقی کیســـراوە و بە "سلمان پاک" ناو براوە.

شوارتز: برتولد شوارتز، کەشە و شیمیزانی بەناوبانگی ئاڵمانی لە نیوەی یەکەمی چەرخـی چـاردەهەمی زایینیدا ژیاوە. زۆر ساڵان وایان دەزانی باڕووت هەر ئەو دایهێناوە.

کۆنفشیووس یان **کۆنفسیووس**: ساڵی ٥٥١ی پ.ز هاتۆتە دنیـاوە. لە تەمەنـی بیسـت سـاڵیدا کـراوەتە وەزیری کشتوکاڵی فەرمانڕەوای مەڵبەندی "لوو" کە ئێستا ناوی شانتۆنگە. لە ئاکـامدا دەسـتی لە کـاری دەوڵەت بەرداوە و ژیانی خۆی تەرخانی هەژاران کردووە. لە چین و ژاپـۆن و ڕۆژهەڵاتـی دوور ئێسـتاش پەیڕەوی زۆر زۆرن.

مانی: وێنەکێشی بەناوبـانگی کە بە پێغەمـبەریش ناســـراوە. لە دەورانـی شـاپووری کـوڕی ئەردەشـێری بابەکاندا ژیاوە و ئەردەشێر دینی مـانی برەو داوە. ئەردەشێریش لە ساڵی ٢٤١ یان ٢٤٠ی.ز بۆتە شـا و لە ٢٧٢ زایینیدا مردووە.

فەرهەنگۆک

خوێنەری هێژا، ئەگەر هێندێک لە وشەی ناو پەڕتووکەکە لەگەڵتا ئاشنا نەبوون، لێرەدا بۆی بڕوانە.

ئاپۆڕە = حەشامات
ئاخ = خاک
ئاژەڵ = ماڵات
ئاوا = جور ، تەرز
ئاوەز = عەقڵ
ئاویلکەدان = دەمی گیاندان
باری = لۆسە
بانیژە = بانوچکە
بەربەست = بەنداو
بەژ = وشکانی
بەلەنگاز = هەژار و داماو
بێروون = بیابانی وشکارۆ
پاڵە = کرێکار
پەرسگا = مەعبەد ، مزگەفت
پیت = بەرەکەت
تۆرەمە = بەرەی پاشەکەوت
جون = دەستە
چاوچنوک = بەخیل ،

خەپە = ملقەوی ، تۆپنە
داک = دایک
ڕەخ = لا ، تەڕەن
ڕەمەکی = عادی
زبارە = هەرەوەز
زریزە = زنجیروکەی گەووردیلە
زویر = ناڕازی
زەردومان = شاخ و هەڵکەوت
زەری = سپی پێستی ئاماڵ زەرد
سەرژێکردن = سەربڕین
سێوی = باب مردوو
فرە = زۆر ، گەلێک
قانەقدیلە = ختووکە
قەبە = زەلام
کۆیلە = عەبد
کەستەکی = گڵمەت

گازندە = گلەیی
گچولە = تووتەڵەسەگ
گزی = فێڵ و حیلە
گەپ = زەلام
گەمار = چڵکن
لافاو = سێڵاو
لانەواز = بێچارە
لەجەر = داڵگۆشت
لیزگ = هۆنە
ماف = بەش
مخابن = حەیف
مرۆ = پیاو
مرۆڤ = بنیادەم
ناوتێدان = هاندان
نزار = زەبوون
نیروانا = نەمان بۆ بەختەوەری
نێز = برسی
واڵا = بەتاڵ و پووچ